

Братислав С. АТАНАЦКОВИЋ*
Михаило ВУЧКОВИЋ*

**ПЕЈСАЖ КАО ПОСЕБНА ВРИЈЕДНОСТ НАЦИОНАЛНОГ
ПАРКА „БИОГРАДСКА ГОРА“**

LANDSCAPE AS A SPECIAL VALUE OF THE NATIONAL PARK
»BIOGRADSKA GORA«

Извод

Вишегодишњим истраживањима утврђено је пет типова пејсажа, и то: брдски, високопланински, мезофилни, мочварни и антропогени.

Abstract

By several years lasting investigations it has been established that five types of landscapes occurs in Biogradska gora: mountain, high-mountain, mesophylic, marshes one and the anthropogenous type.

УВОД

Неспорно је да је вриједност Биоградске горе многострука. О томе постоји доста написаних ријечи, изнијетих гледишта, изложених мишљења, више добијених него изгубљених сагласности. О пејсажу Биоградске горе до сада се није говорило. О њему се иначе у научној јавности мало и писало, иако не би требало да је тако. О томе су писали Вучковић М. (1968, 1975), Радовановић М. (1977), Милисављевић Р. (1982), Атанацковић Б. (1983, 1990) и други.

Пејсаж је синоним садашњости и по многим својим својствима предодређен природњацима да о њему размишљају и до-

* Проф. др Братислав С. Атанацковић, Београд;
Др Михаило Вучковић, научни савјетник, Титоград, В. Раичковића 38

носе одређене закључке. Суштина ове поставке огледа се у свим енциклопедијским наводима гдје се у тумачењу енциклопедијске јединице „Пејсаж“ најчешће налази: (француски *pausage* од *paus* земља, крај, предео) — реалан облик краја, предјела; у ликовној умјетности — жанр или посебно остварење у коме се основним објектом јавља непремењена, а у одређеном степену и од човјека измијењена природа. Тога је овдје доста. Биоградска гора је у одређеном смислу непремењена, а у одређеном степену и од човјека измијењена природа (горња граница шуме). У том смислу пејсаж Биоградске горе је и свеобухватни скуп информација о свему томе. Друго, простор Биоградске горе је феномен за себе. Везе човјека и простора су уз поменути свеобухватност искомске и на нивоу недељивости, оне сежу како у далеку прошлост тако и у далеку будућност. Нијесмо много расположени за дефиниције, поготову не за оне кратке и тврде, јер пејсаж то не трпи. Он носи једну другу боју са доста љубичастог у спрези са човјеком и његовим емоцијама. Пејсаж је предодређен за спој спиритуалне духовности и тјелесности. Међутим, не може се избјећи да је пејсаж себи својствена свеобухватност услова дјеловања и посљедица, гдје су услови рашчлањени на природне, друштвене и техничке. За услове се везује динамичност из које произилазе процеси. У сфери природних услова то су стално присутни процеси који воде ка природној равнотежи у простору и општој природној усаглашености процеса и појаве; у сфери друштвених услова у основи леже поремећаји који произилазе из општег односа човјека и природе. Они, зависно од опсега техничких услова, добијају у интензитету и непосредно утичу на величину тога утицаја. Стога смо приклоњени томе да пејсаж тражимо у резултанти ових утицаја, која се као генетска нит провлачи кроз бројне процесе доводећи их у међусобну везу, сврставајући их у закономјерне низове. У раду „Типови пејсажа СР Црне Горе (еколошке основе, просторни развој и заштита“) приказани су типови пејсажа Црне Горе и изложена методологија. Богат пејсаж Биоградске горе могуће је рашчланити на: мочварни тип, мезофилни тип; планински тип, високопланински тип и антропогени тип.

Типови пејсажа

Мочварни тип пејсажа у Биоградској гори карактерише само онај дио простора у коме се Биоградска ријека улива у језеро или онај простор на коме Језерштица напушта језеро. У њему нијесу присутне познате визуре равничарских мочварних пејсажа гдје се вода и небо прожимају и везују обрисима врба и шеварја. Остало је све ту. Када смо у њему и сами постајемо творци елигије у част воде, иако нијесмо народ из пустиње.

Мезофилни тип пејсажа у генералном чине они простори који као основно својство, богато носе зелену боју пуну свјежине током читаве године, изузимајући зиму. Биоградска гора би могла бити школски примјер ових пејсажних својстава. Ријетко гдје да има више свјежине и зелене боје. Зелена боја се преноси и на воду и на ваздух. Када би и небо било ниже и оно би морало бити зелено. Тешко је у овоме простору гдје се зелена боја пење уз планинске стране тражити границу са пејсажом планинског типа. То је у Биоградској гори изражено просторним јединством. Но и поред тога, ако пођемо од језера уз стране не губи се осјећај да ли смо у нижој или вишој зони. Тај осјећај управо творе пејсажна својства, што уједно јасно потврђује присуство наведених пејсажних типова.

Планински тип пејсажа у Биоградској гори је у просторној вези како са нижом тако и са вишом зоном Националног парка. Када је ријеч о Црној Гори речено је да је то зона просторне интеграције и природних особености и привредних кретања. У овој зони су изграђена сезонска сточарска насеља, боравишта, торови, ливаде косанице и пашњаци. Још увијек је то присутно и у планинској зони Биоградске горе. Рекли бисмо да то и не смета. Напротив, пејсаж се обогаћује и поред антропогеног својства ових карактера.

Високопланински тип пејсажа у Биоградској гори одликује се присуством доста општих својстава које карактеришу и друге високе планине Црне Горе. У раду „Типови пејсажа СР Црне Горе“ за овај тип је као примарно својство истакнут униформни карактер пејсажа. Уколико разлика има, оне су везане нарочито за разлику у надморској висини. То доноси разлике првенствено у дужини трајања годишњих доба итд.

Антропогени тип пејсажа везује се за оне пејсажне ефекте које је човјек условио: објекти, путеви, стазе, видиковци, боравишта итд. Из тога се намеће закључак да је то условно антропогени пејсаж, јер није изашао из екосистемских односа, те његова основна битност још увијек лежи у спрези природних агенаса.

Ово је, грубо речено, анатомија пејсажа Биоградске горе. Постоји и друга страна. Она је попут безличних зидова арапских улица иза којих се крију цвјетне баште Оријента. Може се рећи да је пејсаж Биоградске горе доста диваљ. Међутим, када се прође портал дивљине, суштина се мијења. Тај чудни спој тврђаве и палате дивљине постаје права чаролија за сва жива бића. Одједном су ту одјеци и све је лакше и интимније. Префињеност боја ствара око нас цртеже које прихватамо као однос сна и јаве и као грубо стратиште наше свадљивости. Стиче се утисак да и Бога треба служити на нов начин. Одричемо се ропства савременог и љепоту коју пружа свијет око нас прихватамо. Уз-

дижу се сјенке и одблесци. Хоризонти морају изгледати безгранични. Једно царство је ту. Имали другога које ће га смијени-ти? Са овим мислима на прагу смо једне посве друге полемике о томе шта је шта? Још увијек размишљамо о пејсажу, а са тим у вези и о природи, а онда је ту неминовно и то шта је шта? Одговорити на то, неоспорно, веома је тешко. Примјера ради: садржаји су једино оно што јесу. Никада не могу бити исти. Боље би било рећи да су они увијек и нужно различити. Разлика и одваја један садржај од другога. Та различитост чини њихов број. У том износу они постоје и не може их бити више од оног броја колико их има. Ка томе тежи спознаја, ка новом, откривеном, утврђеном, доказаном, провјереном. Могуће су, при томе, и заблуде, али оне нијесу истине. Заблуде исто носе нешто ново, али недовољно откривено, недовољно утврђено, недовољно доказано, провјерено. . . У њима је увијек присутно нешто недовољно. Онога трена када се то недовољно задовољи, оно као нешто иживљено нестаје и заблуда нестаје. Остају истине. Нестају и ти садржаји, остају само они који су у истинама.

Природа је велика истина и велики садржај. Ово „велика“ не истичемо са намјером да укажемо на постојеће велике и мале истине или великог и малог садржаја. У једнаком не може бити разлике. Природа је у све унијела разлику, једино је истину оставила једнаку. Отуда ово „велика“ подводимо под свеобухватна. Свеобухватна у свим путевима ка спознаји. Природа је сеобухватно наше лутање са мало путева који су из лавиринта изашли до истине, са неограничено много путева који ће изаћи до истине и са још више онога што ће у лавиринту вјечно остати. Природа је лице истине. А које је наше лице? Значи ли то истину у истини? Значи! Које је онда наше лице и наша истина? Ми немамо друге истине од оне коју смо из лавиринта изнијели. Знамо колико је то, али и то је истина. Имамо чиме своје лице окренути лицу. У томе видимо Биоградску гору. Ми кажемо Биоградска гора — дио природе. Да ли је то тако? Природа је општа, свеобухватна. Онда је Биоградска гора то, а не дио. На другом мјесту то није тако. На другом мјесту смо многим нашим заблудама створили нешто друго. То друго је, у много чему, различито од овога што је у Биоградској гори. Ако за нечим трагамо, као што се трага за истином, онда се до истине теже може доћи у ономе што је створено заблудом. Прије ће се до ње доћи у ономе што је створено истином. То значи, прије у природи него у нечему другом или, боље речено, једино у природи и ни у чем другом. Друго је да ли ми на основу до сада спознатих истина можемо у овом тренутку у нечему даље. Ово што сада имамо у Биоградској гори то је све оно што до сада нијесмо изгубили. Несагледиво је то до чега ће се доћи ако то све што је у Биоградској гори буде и даље постојало. То је то лице истине које вјечно чека да буде спознано. Шта од свега тога припада пејсажу или шта је све то што ће ићи са том спознајом и-

ли истином, не да је тешко рећи, него је и немогуће. Нешто од тога се најављује попут обриса зоре. На примјер: Због чега се човек окреће очуваној природи прије него било чему другоме? Због чега осјећа више живу природу од било чега другог? У чему сагледава корелације свога доживљавања, долажења и одлажења, постојања и нестајања? Нијесу ли те наше психофизичке интимае, које су једино својство наше индивидуалности, дио општега које нам очувана природа више показује од другог. Већи пријатељ човјеку је онај човек који му више показује тога што има од другог. Није ли то исто? Осјећа ли то човек? Доживљава ли човек природу као свог пријатеља? Ко ће му боље рећи како настаје и нестаје, како долази и одлази. Због чега човек у потпуно урбанизованој средини са новом улицом, метроом, аутомобилом, у новој кући, новом стану, новом покућству, новом одијелу, са новим погледима, са чипом у глави — осјети да највише воли једну стару дрвену столицу на коју више не смије да сједне да не би пао, или стари сат, лампу, жрвањ. Због чега у новом граду чува стара градска језгра? Понекада изнад улазног портала нове куће управљује давно отесан камен на коме нешто пише чак и неразумљивим писмом и то управо изнад улазних врата тако да сваки пут када у кућу улази мора испод тога камена да прође. Због чега већу присност у кући доживљавамо са дрвеном гредом, или облогом, а то не доживљавамо са бетоном? Због чега имамо вазне или због чега смо унијели цвијет на свој сто? Да не набрајамо више. У свему томе присутно је једино обиљежено вријеме. Било чиме да је човек окружен, његова једина права релација постоји само према ономе што на себи носи траг времена или траг живота. Нигдје тога не може бити више него у очуваној природи.

БИОГРАДСКА ГОРА КАО БАНКА ПРИРОДЕ — КОМЕНТАР

Нека претходно наведено чини један вид посебне вриједности. Друго што свакако јесте, Биоградска гора је банка свега неспознатог у природи. Ми веома цијенимо, примјера ради, културноисторијске споменике. Сигурно је да се томе нема шта приговорити. Напротив, могли бисмо доста тога придодати чиме би вриједност тих споменика била још већа. Намјера нам је, у овом тренутку, да укажемо на нешто друго,

Манастир Морача отвара књигу времена на 1252. страницу, годину свога настанка. Било како помно да посматрамо овај објекат културе и споменичке вриједности, све оно до чега долазимо има значај и у томе што нам пружа могућност увида у то вријеме. Уз то су могуће корелације са другим споменицима из истог периода, на неким другим мјестима или закључци и претпоставке које ће нам указати на друштвене и неке друге околности које су пратиле настајање споменика и тако даље. Исто

се то може рећи и за археолошка налазишта Винчу, Старчево, Лепенски Вир и друга. Начелно, све су то појединачни листови из велике књиге прошлости за коју се тешко може претпоставити да ће икада бити у цјелости састављена. Када би и била састављена говорила би о појединачном доста уско и свакако не непресушно. Очувана природа, а тиме и Биоградска гора, су нешто друго. То није једна страница прошлости. Навели смо мисао да је Биоградска гора банка свега неспознатог. Све то што сада у њој постоји старо је колико и вријеме које је протекло са обиљежјем да је живјело, да се мијењало и да ће живјети и да ће се мијењати. Са тог становишта, природа Биоградске горе, па и пејсажи у њој, колико год да су значајни за тренутак садашње опсервације, неупоредиво су значајнији за све оно што ће се тек догађати. Треба ризиковати па оставити. Неповратан ризик је уништити. Ако претпоставимо да ће разлике у природи и пејсажу Биоградске горе у односу на простор изван ње са временом које долази бити све веће, онда ће и њене вриједности бити све веће. Пропорција раста вриједности Биоградске горе биће чак знатно већа од раста разлика. Тај раст вриједности тешко је и предвидјети. Све зависи од тога шта ће се дешавати у простору изван ње. Затим, какве ће бити основе релације човјек — средина. У досадашњој релацији највише има онога — ако желиш да се заштитиш од рата најбоље је да и сам ратујеш. Нешто се мијења, то је истина. Међутим, и када рат јењава још увијек се ратује. За све погинуле и за све изгубљено рат је вјечан. И када би се све измијенило на релацији човјек — средина, остало би доста тога вјечнога. То се не може избјећи. Једино што се може то је да тога буде мање.

Много даље од претходног налази се релација: унесимо дио животне равнотеже у наш живот. Кажемо много даље због тога што је то далеко од свега реално постојећег. Ту и тамо дало би се везати за садашњост понеком нити. Нешто од тога живи у нама као свјесна тежња, нешто као подсвјесно и инстинктивно. Трагова о томе има. Природа живи у нашој спознаји, нашла се у нашој свијести, потврђује изразом, ријечју. Ми говоримо: борје, класје, шипражје, орашје, шеварје, грмље, снопле, зрневље ... на томе правимо гране науке, расадник зла пустио корење, разграната дјелатност. Или надграђујемо: шиб, шибљак, шибати, ишибати, све до шипка. Када је нешто заједничко у нама онда је лако прихватити да је јасмин, шебој, јоргован, каранфил — персијски; да је келџ, целер, карфиол — њемачки; да је салата, рижа — италијански; да је пиринач, кукуруз, бибер, спанаћ — турски. Онда и везе лако иду: ориз — грчки, орижи — ирански, кукуруз — турски, туршчица — словеначки, грано турко — италијански, а све то од турског кукуруз — смрдљиви пиринач, пиринач за сиротињу. Све ово у нама својим тежиштем пада природи, као наговјештај нашег пригушеног стремљења ка њој и

могуће наде. У неком другом времену могло би и родити. А то је већ јако далеко од начела: авиони постају све бржи, мотори све моћнији. Гдје је граница? Граница је небо. Хоћемо ли стварно животну равнотежу да унесемо у наш живот? Онда дозволимо да може и бојом да се слуша, да се говори, да се прожимају садржаји затворених очију. То је врло сложена градња, право надзиђивање у слојевима свега што нас окружује као што је и Земља настајала. Веће поуке нема. Мора некуда поћи. Негдје се мора наћи подстицај. За то човјек треба да има и једно и друго: и крајњу поетичност и животну реалност. Нека је тај подстицај природа прије свега другог. Долажења њој, која трају колико и цио један живот, пружају могућност да се из бесконачног ирационалног издвоји још нешто. Као искрица. Све је то на истом путу од океана до кишце, од ирационалног до рационалног. Да ли ће ње бити? Ње може да буде. Ње може да буде прије у простору који нас не оптерећује новим објектима или било чим што би тек улазило у регистар наше спознаје. У томе, по много чему већ познатом, непознати су једино нови садржаји, а они овдје најмање мањкају. У Биоградској гори, ту гдје је највише познатог, гдје је највише прошлости, мора све тежити будућности. У свему томе једино смо ми, који то посматрамо, тренутак садашњости. Исто је то и наша истина — дио спознате истине у своме стремљењу ка будућности. Када овога не би било, била би то гомила голих костију или **начупаног коријења** и вјетру. Били би то лоши трагови. И они би као и сви други ишчезавали. Нестане медвјед, остану на кори трагови канци и зуба, па и они нестану. Отуда је спрега спознате истине ка будућем игра ирационалног. Ње нема у сваком простору. Ње може бити у простору каква је Биоградска гора. У њу се најчешће долази по оно са чиме се из ње не одлази. Нека је она као књига која се може читати и као бајка, али ако желите више, може да се деси да више и добијете, ако вам игра буде наклоњена. Од тога се ништа фантастичније не може десити. Права срећа налази се на извору мудрости. Не мислимо да је то намијењено свакоме. Хиљаде ђубастих гњураца је страдало због муфова и оковратника приглуних помодарки. Свијет се освијестио тек када је преостало само 32 пара ђубастих гњураца. Рекли бисмо, није ни то касно. Вриједи ли Биоградска гора? Врло су нам јаке асоцијације на Павићеве коње Светога Марка. Стоје четири бронзана византијска коња на порталу цркве Светога Марка у Венецији. Легенда каже: када их неко буде помјерио једно царство ће нестати — источно или западно. Шта ће бити ако смог рђом поједе сва четири? Одговор је једноставан. Нестаће оба царства. Најчешће се питамо да ли је добро свијетло које нам обиљежава пут? Свијетло је добро! Пут нам не ваља! Потражимо онај ка природи, а не од ње. На њему је спој са природом могућ. Тада настаје све, чак и љубав. То је онај тренутак када почињете да волите и престајете бити непријатељем свега, па и себе.

Остаје нам још да видимо да ли у свему овоме има мјеста за пејсаж Биоградске горе. У наслову смо навели: *Пејсаж као посебна вриједност Националног парка Биоградска гора*. На ово подсјећамо због тога што смо о посебној вриједности највише и полемисали. У закључку, могло би се рећи, да је ово и документ о природи и њеној унутрашњости или о нама и нашој унутрашњости, настао на односу разума и откровења. Једино нас тако нешто може покренути ка нечему. Нека то буде и ка нашем постојању.

РЕЗИМЕ

Природни пејзажи у Националном парку „Биоградска гора“ представљају посебну вриједност. Вишегодишњим истраживањем утврдили смо да се њихова разноврсност и мозаичност може сврстати у пет типова пејзажа: планински, мезофилни, високопланински, мочварни и антропогени тип.

Планински тип пејзажа захвата ниже предјеле Биоградске горе уз ријеку Тару и ушће ријеке Језерштице, и друге дјелове парка.

Мезофилни тип пејзажа захвата сјеверне и сјевероисточне предјеле шумске вегетације између 900—1100 мнв.

Високопланински тип пејзажа захвата више предјеле озог планинског масива, који углавном захвата планинске пашњаке.

Мочварни тип пејзажа доминира у дијелу Биоградског језера.

Антропогени тип пејзажа разбијен је на ширем простору Националног парка „Биоградска гора“.

Заштита свих типова природних пејзажа трајна је обавеза.

Интервенције у антропогеном типу морају бити усклађене са захтјевима укучне природне средине.

ЛИТЕРАТУРА

- Атанацковић, С. Б. (1990): *Пејсаж и закон ентропије, Екологија и географија у решавању проблема животне средине*. — Српско географско друштво, посебно издање, књига 69, Београд.
- Атанацковић, С. Б. (1982/83): *Прилог концепцијско-теоријском решењу пејсажа*, Зборник Географског института, св. XXIX и XXX, Београд.
- Атанацковић, С. Б., Вучковић, М. (1989): *Типови пејсажа СР Црне Горе (Еколошке основе, просторни развој и заштита)*. — Еколошке актуелности у Црној Гори, Црногорска академија наука и умјетности, Титоград.
- Вучковић, М. (1968): *Улога шума као рекреационог фактора у туризму*. — Црногорски шумски пејсаж. — Хортикултура, година XXXV, 2, 53—55, Сплит.
- Вучковић, М. (1975): *Динариди — рекреациони центар*. — „Човјек и средина“, 2—3, 96—97, Београд.
- Милисављевић, Р. (1982): *Друштво на планети Земљи (запис)*. — Београд.
- Радовановић, М. (1977): *О систему човјек — животна средина (саопштење)*. Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд.
- * Prof. dr Bratislav S. Atanacković, PMF, Beograd
Dr. Mihailo Vučković, naučni savjetnik, Titograd, V. Raičkovića 38.

B. S. Atanacković
M. Vučković

LANDSCAPE AS A SPECIAL VALUE OF THE NATIONAL PARK
»BIOGRADSKA GORA«

S u m m a r y

Natural landscapes in National park »Biogradska gora«, represent a special value. By the long-term research we have established that their versatility and mosaic character can be listed into five types of the landscape: mountain, mesophyllic, highmountain, marshes and the antropogenous one.

Mountain type of the landscape covers the lower areas of Biogradska gora by the Tara River and the mouth of the Jezerštica River, as well as other parts of the Park.

Mesophyllic type of the landscape covers the northern and northeastern regions of forest vegetation on the altitudes between 900 and 1100 m.

Highmountain type of the landscape covers the higher regions of this mountain massive, mainly stretching on the mountainous pastures.

Marshes type of the landscape predominates in the part of Biogradsko jezero (lake).

Antropogenous type of the landscape has been scattered along the wider area of National park »Biogradska gora«.

Protection of all the types of natural landscapes is a permanent task. The interventions in the antropogenous type have to be in harmony with the requests of total natural environment.

